

אפר ותקווה

על הרומן 'הדרך' מאת קורמאק מקארתי (הוצאת 'מודן', 2009)

:: יפתח גולדמן

אב ובנו במסע משותף של השרדות, התבגרות, התקרבות וקורבן. כמה פעמים כבר קראנו את הסיפור הזה? ומדוע נדמה ש'הדרך' של קורמאק מקארתי מספר אותו בפעם הראשונה?

אמריקה שלאחר הקטסטרופה. ציוויליזציה שנכחדה ושרידי־אדם הנאבקים על קיומם. כמה סופרי מדע־בדיוני כבר ניסו את כוחם בכתיבת הספר הזה, ומדוע כשמקארתי עושה זאת נדמה לנו שאנחנו קוראים נוסח חדש של ספר בראשית?

מקארתי הוא סופר של מערכונים ודבר זה ניכר היטב ב'הדרך'. גם השפעתה של ספרות האבסורד ניכרת ברומן, אשר מבחינת תוכנו המפורש אין ברירה אלא לסווג אותו כ'מדע בדיוני'. הנה אמרנו כל מה שיגיד על 'הדרך' ערך בלקסיקון ספרותי, ועוד לא אמרנו דבר.

'הדרך' הוא ספר מזוויע. אין מלה רכה יותר שתתאים כאן. אלימות בוטה אפיינה גם ספרים אחרים של מקארתי (לעברית תורגמו 'כל הסוסים היפים' המצויין ו'לא ארץ לזקנים' שעל פיו יצרו האחים כהן את סרטם המעולה 'ארץ קשוחה'). אבל המלה 'אלימות', גם אם נחבר לה את כל שמות התואר האפשריים, לא תתאר נכונה את הזוועה העולה מן 'הדרך' (על אף הסגנון המינימליסטי). אין די בה כדי להעביר את החוויה המתמידה לכל אורך הרומן אצל גיבורי הסיפור ואצל הקורא: פחד תמידי. טרור שאין ממנו מנוחה. אימת מוות, שמידתה כמידת כדור הארץ.

מדוע, איפוא, הספר הזה מהפנט אותנו? אולי משום שמקארתי הוא קודם כל צייר אמן. הוא מצויר במלים. והציורים שלו מרהיבי עין. אלה לא שרטוטים גסים בעפרון פחם אלא משיחות מכחול עדינות ומדויקות. אבל על הפלטה של 'הדרך' יש רק גוונים של אפור. "כשהיה די אור להשתמש במשקפת הוא סקר את העמק מתחת. הכל מחוויר ומיטשטש בעכוריות. האפר הרך מנשב בערבולים רפים מעל לבטון האספלט השחור. הוא בחן מה שאפשר היה

המלה 'אלימות' אין די בה כדי להעביר את החוויה המתמידה לכל אורך הרומן אצל גיבורי הסיפור ואצל הקורא: פחד תמידי. טרור שאין ממנו מנוחה. אימת מוות, שמידתה כמידת כדור הארץ.

מקארתי מתאר לנו עולם שהופשט עד לעצמותו החשופות; עולם שניטל ממנו כל קב של רוך וחו חוסד; עולם שלא תיתכן בו נחמה אנושית וגם לא נחמה מטאפיסית.

לראות. קטעי כביש שם למטה בין העצים המתים. מחפש משהו עם צבע. תנועה כלשהי. עקבת עשן עומד. הוא הנמיך את משקפת השדה ומשך את מסכת הכותנה מפניו ומחה את אפו בגב פרקי־ידו ושכר את השטח. אחר פשוט ישב שם ואחז במשקפת וצפה באור היום האפור כאפר נקרש על פני הארץ. הוא ידע רק שהילד הוא הצו שלו. הוא אמר: אם הוא אינו דבר־אלוהים אלוהים מעולם לא דיבר."

על מה הספר? הציוויליזציה באמריקה הצפונית חרבה בשואה (וככל שידעיתם של גיבורי הספר מגעת - חרבה הציוויליזציה בעולם כולו). אופיה המדויק של הקטסטרופה אינו מוסבר, אבל מן הרמזים הפזורים בספר נדמה שהיתה זו שואה אטומית. מכל מקום, האסון פרץ בפתאומיות, ברגע אחד, ומיד אחר כך עלו כל הערים באש. ימים מספר אחר־כך נולד ילד לזוג ניצולים (שנסיבות הצלתם אינן מוסברות). זמנו של הסיפור הוא כעשר שנים מאוחר יותר. האב והבן הולכים דרומה, "אין דרך לשרוד עוד חוץ־פה". אפר מכסה את הארץ. אפר נישא ברוח, מזהם את מי השתיה ואת האוויר. אפר מסתיר את עין השמש. בעלי החיים נעלמו, כנראה נכחדו כולם (רק פעם אחת במהלך הספר קורעת נביחה של כלב את הדממה). קור ורעב שוררים בכל. בני האדם הבודדים ששרדו מתדרדרים אל אופני קיום מפלצתיים. את הגיהנום הקפוא הזה חוצים האב והבן, "כל אחד מהם הוא כל עולמו של האחר", במסע שספק אם יש לו טעם או תכלית.

'הדרך' הוא סיפור אמיתי.

אין כוונתי כאן לאמינות התרחיש המתואר בספר מבחינות פסיקליות, אקלימיות, אקולוגיות ובילוגיות. אכן אפשר לקרוא את 'הדרך' באופן זה. פעיל הגנת הסביבה הבריטי ג'ורג' מונבייט הגדיר את 'הדרך' כ"ספר הסביבתי החשוב ביותר שנכתב אי־פעם", ואת מקארתי כ"אחד מחמישים אנשים העשויים להציל את כדור הארץ". אפשר שזה נכון. אבל בדברי כאן על האמת של היצירה, כוונתי לאמת אמנותית.

אפילו אושוויץ לא היתה,
ככלות הכל, "פלנטה"
אחרת". היא היתה מקום
אחד וזמן אחד על פלנטה
שבה התקיימו גם חיים
אנושיים "רגילים" עם רגעים
של שמחה ונחמה.

האם אפשר לכתוב יצירת
ספרות גדולה שתסגור בפני
הקורא כל פתח של תקווה?
האם אנו יכולים להנות הנאה
אסתטית מאמנות נעדרת-
תקווה? לשם הניסוי הזה
נחוץ הריאליזם המדויק של
'הדרך'.

תקווה? האם אנו יכולים להנות הנאה אסתטית
מאמנות נעדרת-תקווה? לשם הניסוי הזה נחוץ
הריאליזם המדויק של 'הדרך'. כאן לא מדובר
ב"מחכים לגודו" הסוריאליסטי, הפותח בפני
הקורא שפע של אפשרויות להונאה עצמית: "זה
לא באמת... הם רק מסמלים משהו...". האב והבן
חסרי השמות של 'הדרך' לא מסמלים דבר. או
בעצם כן: הם מסמלים אותנו עצמנו, ובמובן
הטריוויאלי ביותר: בכל רגע עלולה להתרגש
השואה שבעקבותיה נמצא עצמנו במקומם.
הריאליזם החמור של מקארתי קובע את גבולות
היצירה, או את קירות הכלא שאנו נכנסים אליו
לצרכי הניסוי. בתוך הגבולות הללו מעתיר
עלינו הסופר את כל חמודותיה של הספרות
פרט לאחת: סגנון מדויק עוצר-נשימה; אבחנה
רגישה לפרטים הדקים ביותר; תמונות מרהיבות
ושיאים של פחד וחמלה. "קחו את כל אלה",
אומר לנו מקארתי, "אך בלי מיליגרם אחד של
תקווה. התוכלו?"

אתה זוכר את הילד הקטן ההוא, פאפא?
כן. אני זוכר אותו.

אתה חושב שהוא בסדר הילד הקטן ההוא?
הו כן. אני חושב שהוא בסדר.

אתה חושב שהוא הלך לאיבוד?

לא. אני לא חושב שהוא הלך לאיבוד.

אני פוחד שהוא הלך לאיבוד.

אני חושב שהוא בסדר.

אבל מי ימצא אותו אם הוא הלך לאיבוד? מי
ימצא את הילד הקטן?

הטוב ימצא את הילד הקטן. הוא תמיד מצא.
הוא ימצא שוב.

לא נקלקל את המתח אם נגיד שאין "הפי
אנד" ל'הדרך'. ממה שאמרנו עד כה ברור (כפי
שברור לקורא ב'הדרך' משלב מוקדם מאוד
של היצירה) שתנאי היסוד של הסיפור אינם
מאפשרים "סוף טוב" בשום מובן מקובל. ובכל
זאת (וגם כאן איננו "מגלים את הסוף") – הרומן
של מקארתי משיב בשלילה על שתי השאלות
אותן הוא חוקר.

ראשית, הוא מראה בבירור שאי אפשר לסלק את
התקווה מן העולם בלי לסלק קודם את אחרון
האנשים החיים.

שנית, הוא מוכיח (שוב) את מחויבותה העמוקה
של הספרות לאָרוֹס, את חיוב החיים המהותי
לאמנות: אפשר לכתוב סיפורי זוועה, אבל
הזוועה לבדה אינה מספיקה כדי לפרנס יצירה
גדולה. אין הזוועה יכולה להפוך ליופי, מבלי
שינכח ביצירה גם יסוד התקווה.

זו האמת הזורחת מ'הדרך' של מקארתי כגחלת
יוקדת מתוך האפר.

מקארתי מתאר לנו עולם שהופשט עד לעצמותיו
החשופות; עולם שניטל ממנו כל קב של רוח וכן
וחסד; עולם שלא תיתכן בו נחמה אנושית וגם
לא נחמה מטאפיסית. זוהי המעבדה הספרותית
שבתוכה נחקרת השאלה: האם ייתכנו חיים
אנושיים בלא תקווה? למען הדיוק המחקרי חייב
היה מקארתי לגלות אל מחוותיו המפוקפקים של
הז'אנר הקרוי בטעות 'מדע בדיוני' ("מפוקפקים"
– משום שרק מעטות מביין היצירות המובהקות
של המדע הבדיוני הן יצירות ספרות ראויות).
שום דבר אחר איננו מספיק. אפילו אושוויץ לא
היתה, ככלות הכל, "פלנטה אחרת". היא היתה
מקום אחד וזמן אחד על פלנטה שבה התקיימו
גם חיים אנושיים "רגילים" עם רגעים של שמחה
ונחמה. אסירי המחנה ידעו על החיים האלה
ויכלו לקוות להם. הם יכלו לקוות שיעברו את
המלחמה, שישרדו, שיזכו לראות את השחרור.
אבל מה אם אושוויץ היא עכשיו הפלנטה
כולה? מה אם אין מקום ואין זמן שהם מחוץ
לאושוויץ? מה אם האדמה עצמה מתה, וכל מי
שרד על-פני הארץ הקפואה הוא צייד וניצוד,
מפלצת וקורבן? למה רשאי אדם לקוות בתנאים
אלו? ואם אינו רשאי לקוות לדבר, האם עדיין
אדם שמו?

"עד אז כבר שבתו כל חנויות המזון ורצח השתרר
בכל מקום ואתר על פני הארץ. בקרוב יהיה
העולם מאוכלס רובו ככולו בגברים שיאכלו את
ילדיך לנגד עיניך, והערים עצמן מוחזקות בידי
גרעיני בוזזים מושחרים שפילשו מנהרות בין
החורבות וזחלו לכני שיניים ועיניים כינות לשברי
ההריסות ובידיהם פחיות מזון חרוכות וחסרות
שם בסלי רשת כמו קונים בקנטִינות הגיהנום.
הטֵלֵק השחור הרך התנשב ברחובות כמו
דיו של דיונון הנמתח לאורכה של קרקעית ים,
והקור הסתן והחושך הקדים לרדת ובברני הזבל
העוברים עם לפידיהם במורד הקניונים התלולים
כבשו חורים מְשִׁיִים באפר הסחוף אשר נסגרו
חרש מאחוריהם כמו עיניים. בחוץ בדרכים קרטו
הצליינים ונפלו ומתו, והארץ הקודרת והעטויה
בתכריכים התגוללה לאיטה סביב השמש וחזרה
שוב בלי נתיב ובאין-מבחין כמסלולו של כל עולם
עמית חסר-שם בחושך הקדמון שמעבר."

"נטשו כל תקווה, אתם הנכנסים לכאן" – כתובת
זו חקוקה, לפי דנטה, על שערי הגיהנום. האם
זו גם כותרת המשנה הנסתרת של 'הדרך'?

אך הרומן של מקארתי אינו רק ניסוי ספרותי
תאורטי שבו הנבחנים הם גיבורי הסיפור. הוא
גם ניסוי ממשי ביחסים המורכבים שבין הסופר,
היצירה והקורא. האם אפשר לכתוב יצירת
ספרות גדולה שתסגור בפני הקורא כל פתח של

יפתח גולדמן הוא
ד"ר לפילוסופיה
וחבר קיבוץ תמזו

yiffahgoldman@gmail.com